

BAUMGARTNER BERNADETTE

NÉMET SZÁRMAZÁS, MAGYAR ISKOLA, ROMÁN ISKOLAPOLITIKA

A SZATMÁRI SVÁB EREDETŰ FALVAK KATOLIKUS ISKOLÁI
1918–1940 KÖZÖTT

A trianoni döntés után az iskolaügy területén Szatmár megyében a sváb eredetű falvakban sajátos hármasság alakult ki: a részben elmagyarosodott szatmári *németek* (svábok) gyerekei kivétel nélkül *magyar* tannyelvű és a katolikus egyház által fenntartott iskolákba jártak, amelyek működését a *román* állam törvényei és rendeletei szabályozták, hatóságai felügyelték. Így tehát három, részben ellenérdekelt, részben egymást segítő erő küzdelme határozta meg az iskolák helyzetének – mindenekelőtt a tanítás nyelvének – alakulását. A katolikus egyház vezetése és papjai, amíg lehetett, igyekeztek megőrizni a dualizmuskori Magyarországon kialakult *status quót*, az egyházi fenntartást és a magyar nyelvű oktatást. A Romániához csatolást követően részben a külhoni németiséggel foglalkozó németországi egyesületek támogatásával meginduló szatmári német mozgalom, patrónusaira támaszkodva mindent megtett azért, hogy befolyása alá vonja a térség sváb eredetű lakosságát, felélesztve annak erősen halványuló német identitását. Törekvéseinek középpontjába a német tannyelv kötelezővé tétele került a szatmári falvak iskoláiban. Ebben számíthatott a román állam és tanügyi igazgatása hathatós támogatására, amelynek – Vintilă Brătianu szavai szerint – elsődleges célja az volt, hogy „megőrizze a román állam egységes nemzeti jellegét”.¹ Az elmagyarosodott német szórványok „visszanémetesítésének” támogatásával ugyanis azt az erőt – a magyar revíziós törekvések romániai bázisát képező csaknem kétmillió főt számláló magyarságot – gyengíthette, melyben a célja megvalósításának legfőbb akadályát látta.²

1926-tól kezdődően a szatmári püspöki levéltár irataiból jól rekonstruálható az egyházmegye iskoláinak sorsa. Az itt őrzött, de nem rendszerezett iratokból rekonstruált iskolatörténet nagyon kaotikus képet mutat. A megelőző, 1920–1925 közötti időszakra pedig Stefan Schmieđ³ és Cogitator⁴ szolgáltat adatokat, melyek azonban több esetben is eltérnek egymástól. Az iskola-kérdés szempontjából az 1918–1940 közötti időszakot két nagyobb korszakra lehet osztani: az első szakaszban, 1918–1930 között Boromisza Tibor püspök (1906–1928), majd halála után Szabó István (1928–1930) mint káptalani helynök, majd, a szatmári és nagyváradi püspökségek összevonása után, mint apostoli kormányzó irányította az egyházmegyét és az egyházmegyéhez tartozó iskolákat. Ekkor vette kezdetét a harc német részről a német tannyelv

bevezetéséért, amely ebben a szakaszban a román kormány támogatásával kisebb sikereket ért el. A második szakasz Fiedler István (1930–1939) püspök regnálásának kora, amikor is végleg eldőlt a nyelvkérdés az iskolákban, az általam jelen tanulmányban vizsgált 24 faluban.

Az első kísérletek a német oktatási nyelv bevezetésére

Szatmár megye bánáti román néppárti prefektusa korán felismerte egy esetleges német mozgalom jelentőségét a román határigények szempontjából, ezért már 1920-ban elrendelte 18 iskolában a német tannyelv bevezetését.⁵ Az iskolákat fenntartó katolikus egyház azonban elérte, hogy Szinfalva kivételével mindenhol a magyar tannyelvhez ragaszkodó álláspont érvényesüljön. Ugyanakkor a román hatóságok első országos, a tanügyet érintő intézkedése szerint minden aktív tanítónak hivatali esküt kellett tennie, ezért 1920. december 6-án Boromisza Tibor szatmári püspök körlevélben szólította fel az iskolák tanítóit, hogy tegyék le a románok által kért esküt, nehogy a magyar oktatás ennek hiányában kárt szenvedjen. A kaplonyi *Historia Domus* szerint a falu tanítói 1921 januárjában letették az esküt.⁶ Az eskütétel minden bizonynyal megtörtént a többi faluban is.

1921. március 10-én a Szatmár megyei román közigazgatási bizottság – sajátos módon az 1905. évi és 1907. évi *magyar tanügyi törvényekre* hivatkozva, amelyek a katolikus elemi iskolákban az állam nyelvét tették kötelezővé, és amit annak idején a szatmári püspökség elfogadott – a megye sváb eredetű falvaiban elrendelte a német tanítási nyelv fokozatos bevezetését. Azért a németet, mert a román állam úgy döntött, hogy a kisebbségi általános iskolákban anyanyelven történjen az oktatás. Ebben a vonatkozásban van jelentősége az 1920-as román népösszeírásnak, amely a származást vette a nemzetiség alapjának. Így a német származásúakat (azaz a német nevű római katolikusokat) egyértelműen német nemzetiségűnek számították, függetlenül attól, hogy az illető minek vallotta magát, vagy miként nyilatkozott anyanyelvről. A határozat a megvalósítás módját a következőként írta elő: minden osztályban, már a folyó tanévben bevezetendő heti három órában a német írás, olvasás és beszédgyakorlat, majd a következő iskolai évben az I. és II. osztályban kötelező érvénnyel be kell vezetni a német tanítási nyelvet, a többi osztályokban pedig heti három órában kell tanítani a németet. Így, felmenő rendszerben, végül néhány év alatt, fokozatosan az összes osztályban német lesz a tanítási nyelv. A rendelet szerint 15 napon belül lehetett fellebbezni a határozat ellen.⁷

A rendelet megjelenését követően, az egyházi főhatóság utasítására a szülőknek a községi bíró és két esküdt jelenlétében sajátkezűleg aláírt nyilatkozatban kellett állást foglalniuk a gyerekek anyanyelvét illetően. A Nagykároly

környéki falvak szinte kivétel nélkül a magyar tanítási nyelvet választották. Csanálos, Csomaköz, Kálmánd, Kaplony, Mezőfény községekben senki nem kérte a német nyelvet, Gilvácson és Mezőteremen is csupán hét-hét szülő. Szinfalu volt az egyetlen település, ahol a német tanítás mellett foglaltak állást, ami természetes is, hiszen a falu lakosai az 1980-as évek közepéig (amikor is nagyrészt Németországba vándoroltak ki) svábul beszéltek. A beérkező nyilatkozatokra hivatkozva az érintett községek és az egyházi főhatóság is megfellebbezte a közigazgatási hatóság határozatát. A román közoktatási minisztérium azonban – ismét egy magyar jogszabályra, az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkre hivatkozva – kimondta, hogy az előadási nyelv vagy az állam nyelve, vagy pedig az anyanyelv lehet.⁸ A római katolikus felekezeti iskolák tehát csak arról dönthettek, hogy a *románt* vagy pedig a *németet* választják iskoláik tannyelveként. A német tanítási nyelv általános bevezetése nemcsak azért volt abszurdum, mert néhány faluban már csak az öregek beszéltek a sváb (és nem német) nyelvet, hanem azért is, mert a német tanerő teljes mértékben hiányzott az oktatási intézményekből. Az 1920-as évek elején ugyanis csak magyar tanítóképzőt végzett tanítók tanítottak a megyében.

Mivel a minisztérium a fellebbezések után is ragaszkodott a német tannyelv bevezetéséhez, a szatmári püspök 1922-ben újfent utasította az iskolafenntartó egyházközségeket, hogy tartsanak hitközségi gyűléseket, ahol mindenki újra nyilatkozzon saját és gyermeke anyanyelvről. Sokkal kevesebben jelentek meg, mint előző alkalommal, de mindenütt a magyar nyelv mellett döntöttek, kivéve Alsóhomoródot, ahol délelőttre a magyar, délutánra a német tanítási nyelvet választották. A szülők döntését a nagyváradi tanfelügyelőség ezúttal sem vette figyelembe, és továbbra is kötelezte a sváb eredetű községeket a német tannyelv bevezetésére. A szatmári püspök ezt követően úgy rendelkezett, hogy az iskolák egyelőre tegyenek eleget az utasításnak, és fokozatosan térjenek át a német tannyelvre, kikerülve így az esetleges iskolabezárásokat. Ennek ellenére 1923. december 27-én a tanfelügyelőség 7133/923. számú rendeletével bezáratta a 6 tanerős erdődi, a 4 tanerős krasznabélteki, a 2 tanerős krasznasándorfalui, a 2 tanerős nagyszokondi, valamint a krasznaterebesi, a turterebesi és a józsefházi iskolát. Ezeket csak 1924. április 1-jén nyitották meg újra. Végül Nagykaroly és Nántú kivételével hivatalosan mindenütt át kellett volna térni a német tannyelvre.⁹

A tanügyi hatóság két faluban állami iskolákkal oldotta meg a német nyelvű oktatás kérdését: 1924-ben Kisdengelegen államosították a katolikus iskolát, amely német tannyelvvvel működött tovább, Csanáloson pedig 1925-től működött német állami iskola, a katolikus iskola mellett.

Az 1925. december 22-én megjelent új magánoktatási törvény értelmében azoknak az iskoláknak az oktatási nyelve, ahová román származású szülők gyermekei járnak, a román lett, más esetben a tannyelvet az iskolafenntartó volt jogosult meghatározni. Ezekbe az iskolákba azonban csak olyan gyereke-

ket lehet felvenni, akiknek anyanyelve azonos az iskola tannyelvével. A törvény szerint tehát az iskolák tannyelve nem az anyanyelv és származás önkényes és bizonytalan meghatározásának a következménye, hanem az iskolafenntartók (a sváb falvak esetében a szülők) akaratának a megnyilvánulása. A szatmári püspök az új törvény megjelenése után ismét elrendelte, hogy az iskolafenntartók döntsenek iskoláik tannyelvét illetően. A plébániáknak küldött levelében a püspök részletes utasítást adott a gyűlés lefolytatásának szabályairól: a helyi plébános olvassa fel az új törvény 35. cikkelyét, magyarázza meg azt a szülőknek, és a szavazás eredményétől függően az iskola tannyelve magyar vagy német lesz. Ott, ahol a szavazatok megoszlanak, a tannyelv a többség által óhajtott nyelv legyen. Mivel azonban a törvény szerint a magániskolákba csak olyan gyerekek járhattak, akiknek anyanyelve azonos az iskola tannyelvével, a kisebbségben maradtak számára külön szekciót kellett felállítani, saját anyanyelvükön, saját tanerővel. A püspök hangsúlyozta: „nincs semmi észrevételem az ellen, hogy a hívők óhaja és az igazság érvényesüljön.” A gyűléseken felvett jegyzőkönyveket két magyar és két hitelesített román példányban március 20-ig el kellett juttatni a püspökségre.¹⁰ A beérkezett jegyzőkönyvek szerint egy faluban (Alsóhomoródon) egyhangúlag a német tannyelv bevezetése mellett döntöttek.¹¹ Nagyszokond és Krasznasándorfalu is nagy többséggel a német tannyelv mellett foglalt állást. Teljes egyetértésben a magyar tannyelvet kérte Erdőd, Mezőterem, Csomaköz, Józsefháza, Nántú, Kálmánd, Szaniszló, Kaplony és Csanáros lakossága. A madarászi jegyzőkönyv hiányos, de egyértelműen kiderül belőle, hogy a magyar nyelv mellett döntöttek. Krasznaterebesen két szülő a német és 36 a magyar nyelvet, Mezőpetriben 58 a magyar és 20 a német nyelvet kérte. Mezőfényen 41 szavazatot kapott a magyar és 11-et a német nyelv. Szakaszon 32-en kérték a magyar és 23-an a német tannyelvet,¹² Krasznabélteken 45-en a német tannyelvet, 105-en pedig a magyart.¹³ Abban a három faluban, ahol a német tannyelv mellett döntöttek (Alsóhomoród, Nagyszokond és Krasznasándorfalu), valóban sváb anyanyelvűek éltek.

A püspökségre beérkezett jegyzőkönyvek egyik román példányát a püspöki levél kíséretében elküldték Negulescu tanügyminiszternek. Ezt követően azokban a falvakban, ahol a magyar nyelv mellett döntöttek, a püspök elrendelte a magyar tannyelvű oktatást, Szinfalu, Nagyszokond, Alsóhomoród, Krasznasándorfalu és Szakaszi iskoláiban pedig német nyelven folyt a tanítás. Ezzel úgy tűnt, hogy az iskolakérdés megoldódott.

Az eredménnyel azonban sem a román hatóságok, sem pedig az időközben megalakult Német-sváb Népközösség (Deutsch-schwäbische Volksgemeinschaft Gau Sathmar) nem volt megelégedve. Fritz Winterhofen,¹⁴ a Volksgemeinschaft helyi vezetője, a „szatmári sváb hívek nevében” levélben fordult Boromisza püspökhöz, amelyben rövid történeti áttekintés után felsorolta a svábok sérelmeit, majd kérte, hogy az egyházi iskolák tanárainak szer-

vezzenek német nyelvű továbbképzést, állítsák vissza a német tannyelvet a sváb falvak római katolikus iskoláiban (megengedve, hogy ahol szükséges, lehetnek magyar órák is), valamint oldják meg a papok német képzését. A levél szerint 1926-ban már 115 gyerek tanult a bánáti német és erdélyi szász gimnáziumokban.¹⁵

A Volksgemeinschaft megalakulása után, 1927 decemberében a zilahi tanfelügyelő arról értesítette az érintett falvak iskolaigazgatóit, hogy a közoktatásügyi miniszter újabb rendeletet bocsátott ki (166.029/1927), amelyben „a sváb nép valóságos és törvényes képviselőinek kérésére hivatkozva” elrendelte, hogy 1928. január 1-jétől egységesen térjenek át a német tanítási nyelvre.¹⁶ A rendelet minden iskolába megérkezett. Az egyházmegyei főhatóság ezután ismét elrendelte, immár negyedszer, hogy a szülők nyilatkozzanak a kérdésről. Így 1928 januárjában az érintett községekben gyűléseket tartottak. A püspökséghez küldött jegyzőkönyvek szerint az iskolafenntartók újra a magyar tannyelv mellett döntöttek, és kijelentették, hogy nem kérték a német tannyelvet. Több községből is jelentette a plébános, hogy még 1926 augusztusában a Gauamt (körzeti hivatal) emberei egy német nyelvű kérvénnyel járták a falvakat, amit állítólag úgy magyaráztak a szöveget nem értőknek, hogy szeretnék-e a német nyelv oktatását is az iskolában. Ezt a nyilatkozatot sokan aláírták.¹⁷ A gilvácsi plébános jelentése szerint, hívei közül sokan azt sem tudták, mit írnak alá.¹⁸

Haas, temesvári német konzul ezzel szemben az 1925–1928 közötti eseményekről úgy tudósította a német külügyminisztériumot, hogy a püspök a papság befolyását felhasználva, és nem egyszer hamis szavazatok alapján döntött a magyar tannyelv mellett. A Gauamt viszont ellenszavazást végeztetett, aminek hatására a tanfelügyelőség újra elrendelte a német tannyelv bevezetését. A legnagyobb problémát azonban szerinte az jelentette, hogy a tanítók egyáltalán nem tudtak németül, és így a német tanítás valójában csak látszólagosnak tekinthető.¹⁹

Végül a kérelmeket figyelmen kívül hagyva, március elején újabb rendelet érkezett a falvak iskoláiba, a következő megfogalmazással: „az Ön falujának lakói kérése értelmében a minisztérium elrendelte a német tannyelv bevezetését.” Az iskolaigazgatókat személy szerint tették felelőssé azért, hogy a rendeletet április 1-jétől végrehajtsák. A rendelet értelmében a hitoktatásnak is németül kellett történnie.²⁰

A szatmári sváb falvak iskoláinak igazgatói 1928 tavaszán – két rendelettel a kezükben – tehetetlennek érezték magukat. Az első rendelet 1928. január 1-jétől a német tanítási nyelv fokozatos bevezetését írta elő, a második viszont április 1-jétől mindenre, még a hittan oktatására is kiterjedő, azonnali bevezetésre kötelezte az érintetteket. A püspökségre folyamatosan érkeztek a plébániákról a levelek, amelyekben a helyi plébánosok kérték a felsőbb utasítást arra vonatkozóan, miként reagáljanak az újabb rendeletre.

A püspök újra utasította a plébániákat, hogy ismét nyilatkozzanak, valóban kérték-e a német tannyelvet. Amennyiben nem, akkor az egyháztanács minden tagja által aláírt román nyelvű jegyzőkönyvben tiltakozzanak az ellen, hogy az egyháztanács, illetve a szülők nevével visszaélve megtevesztették a minisztériumot. Ha gyermekeiket magyar anyanyelvűnek nyilvánították, küldjenek egy kérelmet és egy meghatalmazást, amelyre hivatkozva a püspökség a Semmitőszéknél perelheti a minisztériumot. A hittan ügyét illetően a püspök egyszerűen nem ismerte el a minisztérium illetékességét. Elrendelte, hogy amennyiben az iskolában nem lehet magyarul oktatni a hittant, akkor tegyék ezt a templomban.²¹

Március végén, április elején az összes érintett faluból beérkeztek a püspökségre az újabb nyilatkozatok a magyar tannyelv mellett, illetve azok a meghatalmazások, melyek felhatalmazták a szatmári római katolikus püspökséget, hogy az a 166.029/1927 és a 33.995/1928-as számú rendelet ellen a bukaresti Semmitőszékhez forduljon.²² Boromisza püspök a jegyzőkönyveket és a meghatalmazásokat Bukarestbe küldte Willer József képviselőnek.²³ Miután Bukarestben így sem sikerült pozitív eredményt elérni, Dr. Gyárfás Elemér ügyvéd és képviselő a püspökség képviseletében április 30-án panaszt nyújtott be a nagyváradi táblához. Az ügyet S.T.377/1928 szám alatt iktatták, és szeptember 4-re tűzték ki a tárgyalást.²⁴

1928. augusztus végén Gyárfás Elemér – tévedésre hivatkozva – a szeptember 4-én tartandó per anyagait visszaküldte Szabó István²⁵ káptalani helynöknek, és arra kérte, hogy gondoskodjon megfelelő képviseletről a tárgyaláson.²⁶ Mivel azonban Szabó István későn kapta meg az értesítést, a tárgyalás napján, Nagyváradon senki nem jelent meg az egyház képviseletében, így a tárgyalásra nem került sor. Nem tudni, hogy milyen félreértés miatt nem vállalta Gyárfás a szatmári iskolák ügyének képviseletét. Levélben arra hivatkozott, hogy nem volt tudomása arról, hogy a Magyar Párt őt bízta volna meg az ügy képviseletével.²⁷

1928. szeptember 10-én a szatmári tanügyi revizorátus ismételten felhívta a püspökség figyelmét arra, hogy az induló tanévben az egyházmegye iskolái tartsák be a rendeleteket, vezessék be a német nyelvű oktatást, s olyan tanítókat alkalmazzanak, akik beszélnek a román nyelvet is, hogy a nemzeti tantárgyakat (román nyelv, Románia történelme és földrajza) megfelelő színvonalon oktathassák.²⁸

Míndeközben 1928-ban végett ért a Nemzeti Liberális Párt kormányzása, s helyét a Iuliu Maniu vezette Nemzeti Parasztpárt vette át. Bízva az új kormány jóindulatában, Szabó István káptalani helynök újra kérte az iskolaszékeket, hogy tiltakozzanak az előző kormány már említett két rendelete ellen, amelyek – figyelmen kívül hagyva az 1925-os magánoktatási törvény 35. cikkelyét – „lábbal tiporták” az iskolafenntartók jogát a tanítási nyelv meghatározására, és a német nyelvet ráerőszakolták az iskolákra. Kategorikusan

közölte, hogy ott, ahol a szülők a magyar nyelv mellett döntöttek, a tanítási nyelv a magyar marad.²⁹

Az általánossá váló névelemzési sérelmek orvoslása végett, az Országos Magyar Párt, 1928. október 14-én tartott székelyudvarhelyi nagygyűlésén, egy népszövetségi panasz beterjesztését határozta el, és mivel már ismert volt, hogy Szatmár környékén is előszeretettel használják a román hatóságok ezt a módszert az anyanyelv és nemzetiség meghatározásánál (főleg a beiskolázások alkalmával), a Magyar Párt kérte a szatmári egyházmegyei hatóságot, hogy állítsa össze az 1929-ben történt sérelmes intézkedéseket.³⁰ A káptalani helynök utasítására az egyházi iskolák elkészítették jelentéseiket: ezekből többek között kiderül, hogy Krasznaterebes esetében már az 1924/25-ös tanévben elrendelték, hogy a gyermekek magyar anyanyelvét töröljék, és helyette a németet írják be.³¹ A hatóságok az 1929-es tanév alatt többször kifogásolták, hogy nem vezették be az iskolák a német tannyelvet, valamint hogy református vallású, német vagy román hangzású nevű gyerekek is jártak a katolikus iskolákba.³² Az összegyűjtött adatok alapján az Országos Magyar Párt vezetősége, 1930. május 25-én kelt petíciójában panaszt emelt a Népszövetségnél a névelemzés tárgyában kiadott rendelet ellen. A román kormány észrevételeit a panaszra augusztus 25-én tette meg. Az ügy megvizsgálására ötös bizottságot küldtek ki (Németország, Franciaország és Venezuela). A bizottság újabb felvilágosítást kért a román kormánytól, és az ügyről 1931. szeptember 14-én tett jelentést, de nem látta szükségét annak, hogy felhívja a Tanács figyelmét a panaszra.³³

A helyzet összetettségét és kuszaságát jól jellemzi egy erdődi eset. 1930 februárjában 223 erdődi hívő által aláírt kérvény érkezett a püspöki hivatalba, amelyben a német tannyelv bevezetését és felváltva tartott magyar, illetve német nyelvű prédikációt kértek.³⁴ Szabó István a kérelem kivizsgálását kezdeményezte. Válaszként 7 ívet küldtek be az erdődi hívek 348 aláírással, amelyben arra kérték a püspököt, hogy utasítsa el a német iskola iránti kérelmet, a prédikációt hagyja meg magyarnak, illetve az erőszakkal kiszorított magyar nyelvet vezessék vissza az iskolába.³⁵ Az utóbbi dokumentum reális alapját igazolja a Nicolae Pop alrevizor 1930. március végi erdődi iskolalátogatása során készített jegyzőkönyv, amely szerint a gyerekek körülbelül 40%-a beszélt svábul, németül pedig nagyon keveset tudtak, a többiek pedig csak a magyar nyelvet ismerték. A revizor úgy látta, hogy a német oktatással nem fogják elérni a kitűzött célt, a magyar anyanyelvű gyerekek regermanizációját, mivel a gyerekek magyarul gondolkodnak.³⁶

A magyar tannyelvet igénylő települések ügyeinek igazságos kezelése érdekében Nagykárolyból és Mezőpetriből kezdeményezték a váradi tanügyi revizorátuson, hogy legalább engedélyezze az iskolákban a magyar szekció létesítését. A kezdeményezést az Országos Magyar Párt helyi tagozata is támogatta, annak ellenére, hogy bizonyos volt benne: a tanügyi hivatal vissza-

utasítja a kérést, és ebben az esetben is ugyanaz az elv fogja vezérelni, mint amikor a gyermekek származására hivatkozva elrendelte a német nyelvű oktatást. A párt – elutasítás esetére – közigazgatási per megindítását javasolta.³⁷

Az iskolák egy része a tiltakozás legegyszerűbb formáját választotta: nem vették figyelembe az 1929-es rendeletet, nem vezették be a német tannyelvet, és a gyerekeket továbbra is magyar anyanyelvüként regisztrálták.³⁸

Jóllehet, az új kormány tanügyminisztere azt ígérte, hogy méltányosan kezelik a sváb eredetű falvakban a szülők kérését a magyar tannyelv visszaállítását illetően, ez azonban csak ígéret maradt. Szabó István apostoli kormányzó ezért a mezőpetri plébánosnak a bírósági utat javasolta. Másrészt úgy látta, hogy a fennhatósága alá tartozó iskolákat ért igazságtalanságok ügyében a Magyar Párt – a papság mellőzésével – a sajtó és a Népszövetség útján próbálkozhatna pozitív eredményt elérni.³⁹

1930 augusztusában újabb miniszteri rendelet érkezett a püspökségre, amelyben a tanügyminiszter elrendelte, hogy az 1930/31-es tanévben azokban a falvakban, amelyek ezt addig nem tették meg (Gilvács, Józsefháza, Csanáros, Mezőfény, Csomaköz, Szaniszló, Kálmánd, Kaplony, Nántú), térjenek át a német tannyelvre, Erdőd, Krasznabéltek és Krasznaterebes esetében pedig folytassák az átállást a német tannyelvre. Az egyházmegyei hatóságtól elvárta, hogy mindenütt csak olyan tanítót alkalmazzon, aki tökéletesen beszéli a német nyelvet.⁴⁰ Szabó István határozottan fogalmazta meg álláspontját a miniszternek küldött válaszában: nem áll módjában a szülők által kért tannyelvet megváltoztatni, csak akkor, ha szülők azt kérik. Úgy látta, a helyzetet csak peres úton lehet végleg lezárni. Ezért egyúttal felkérte az említett plébániákat, hogy – ha a hívek is úgy látják jónak – készítsenek román nyelvű keresetlevelet, s kérjék fel dr. Vetzák Endre ügyvédet érdekeik képviselésére.⁴¹ A hívek azonban már nemigen bíztak abban, hogy a román igazságszolgáltatás számukra kedvező ítéletet fog hozni egy, a tanügyminisztérium ellen indított perben, sőt attól is tartottak, hogy adott esetben a perköltséget is nekik kell majd megfizetniük.⁴²

Szabó István felhívására az említett falvakban újra megkérdezték a szülőket, akik ismét a magyar nyelv mellett döntöttek. Szabó István álláspontja egyértelmű volt: azon a nyelven kell tanítani, amelyet a szülők kérnek; sem a tanfelügyelő, sem ő, mint az egyházmegyei főhatóság, nem kötelezheti az iskolákat más tannyelv választására.⁴³ 1930 szeptemberében megkezdődtek a beiskolázások. Mezőpetriben, Csanároson, Józsefházán, Mezőteremen, Csomaközön, Mezőfényen, Nagymajtényban az iskolaszékek a magyar tanítási nyelv mellett döntöttek.

Ezt követően – 1930. október 8-án – a miniszter felrótta a püspökségnek, hogy a mezőfényi, kaplonyi, kálmándi, csomaközi, szaniszlói, gilvácsi, nagymajtényi iskolában nem tértek át a német tanítási nyelvre, és 3 hónapos határidőt szabott az átállás megvalósítására.⁴⁴

November 5-én Müller János iskolalátogató a józsefházi iskolában tett látogatása után kifogásolta, hogy az oktatás nyelve magyar, és a diákokat magyar nemzetiségüként regisztrálták.⁴⁵ Ennek eredményeként, november 12-én bezáratták az iskolát.⁴⁶ Szabó István az ügy kapcsán ismét az Országos Magyar Párthoz és a minisztériumhoz fordult, egyben felkérte a józsefháziakat, hogy újra nyilatkozzanak anyanyelvüket illetően, hogy felterjesztésükkel szükség esetén akár a nunciatúrához is fordulhasson a püspökség.⁴⁷ Józsefházán november 16-án megnyílt az állami iskolában a német szekció, ahová 12 gyereket irattak be. Tanítónak a német tannyelv bevezetését erőteljesen szorgalmazó Müller Jánost nevezték ki a román oktatási szervek.⁴⁸ A józsefházi iskola ügye ezzel nem záródott le, mivel a szülők nem küldték gyermekeiket az állami iskola német tagozatára, az állami iskola igazgatója pedig – a tanfelügyelőség rendelkezése alapján – minden egyes gyerek után 110 lej iskolamulasztási büntetést szabott ki.⁴⁹ A józsefházi iskolához érkezett rendelet a szatmári tanügyi revizorátustól szó szerint így hangzott: „vezessék be a német tanítási nyelvet. Az ön falujának lakói svábok, és nem engedhető meg, hogy tovább magyarosodjanak.”⁵⁰

Fiedler István püspök regnálása (1930–1939)

1930. december 14-én tartotta ünnepélyes székfoglalóját az új püspök, Fiedler István. Két nappal később már kérte a bukaresti minisztériumtól a józsefházi iskola bezáratásának felfüggesztését.⁵¹ Pozitív válasz helyett azonban egymás után kapta a korábbi elvárásokat ismétlő felszólításokat a német tannyelv három hónapon belüli bevezetésére a kaplonyi, a kálmándi és a csanálosi iskolákban. Fiedler felkérésére összehívták az egyháztanácsiskolaszékeket. A Józsefházáról, Csanálosról és Kálmándról rövidesen beérkezett jegyzőkönyvek tanúsága szerint a szülők újra a magyar tanítási nyelv mellett döntöttek.⁵²

1931 tavaszán megérkeztek a püspökségre a kolozsvári miniszteri igazgatóság iskolai ügyosztályának kifogásai a kaplonyi, kálmándi, csanálosi, mezőpetri, mezőteremi, gilvácsi, nagymajtényi, krasznabéltői iskolák ellen. Ezekben ugyanis a miniszteri rendelet ellenére sem vezették be a német tannyelvet, vagy tanítóiknak nem volt meg a megfelelő engedélyük. A falvakban újra összeült az iskolaszék, és ismét a magyar tanítási nyelv mellett döntöttek. A tanításhoz szükséges engedélyeket pedig a tanítók már korábban megkérték a minisztériumtól, választ azonban nem kaptak.⁵³ Az érintett falvakban készült jegyzőkönyveket Fiedler püspök egy-egy levél kíséretében továbbküldte a kolozsvári hatósághoz. A rövid, néhány soros válasz március végén érkezett meg: a német származású (*elevii de originea etnică germană*) tanulók nem irathatók be a magyar tannyelvű római katolikus iskolákba.⁵⁴

Az 1931/32-es tanév kezdete előtt újabb rendelet érkezett a püspökségre, mely ismét a felekezeti iskolák tannyelvével foglalkozott. Eszerint Krasznasándorfalu, Nagyszokond, Szakas, Erdőd, Nagymadarász, Krasznaterebes, Szinfalu, Alsóhomoród, Krasznabéltek, Mezőterem és Mezőpetri esetében az iskola minden osztályában a német tannyelvet kellett alkalmazni. Csomaköz, Mezőfény, Kálmánd, Csanáros, Gilvács esetében az első két évfolyamban kötelezővé tette a német nyelvű oktatást, a felsőbb osztályokban ugyanakkor elrendelte a napi egy óra német írás- és olvasástanítást. Kaplonyban és Szaniszlón előírta a német tannyelvre való átállást az első osztályban, a többi osztályban pedig kötelezővé tette a napi egy óra német írást és olvasást. Az erdődi leányiskolában, ahol az apácák eddig románul tanítottak, ezután az első osztályban németül kellett tanítani. A nagykárolyi iskolában pedig kötelezővé tette a német írás és olvasás oktatását, napi egy órában.⁵⁵

A püspök elküldte a miniszteri rendeletet a plébániákra, és utasította a papokat, hogy a gyűlések alkalmával készült jegyzőkönyvek egy román nyelvű példányát terjesszék be a püspökséghez. A nagykárolyi, erdődi, szakaszi, krasznabélteki, krasznaterebesi, mezőfényi, csanárosi, gilvácsi, nagymajtényi, szaniszlói, csomaközi, madarászi iskolaszékek sorban tiltakoztak a miniszteri rendelet ellen. A mezőteremi iskolaszék úgy döntött, hogy ha szükséges, és a szülők is igényt tartanak rá, inkább felállítanak egy német szekciót, de a teljes német nyelvű oktatást elutasítják.⁵⁶

Mivel Fiedler püspök Temesvárról érkezett, nem ismerte a helyi viszonyokat, ezért 1932. május 18-án kibocsátott egy kérdőívet, amelynek alapján plébánosainak 5 kérdésre kellett válaszolniuk.

1. Van-e a plébánia területén német óvoda, illetve hány római katolikus, református vagy izraelita gyerek látogatja?
2. Ki tartja fenn az óvodát: a hitközség, a politikai község vagy az állam?
3. Van-e német nyelvű iskola, s ha van, akkor ki tartja azt fenn?
4. Mióta működik a német iskola, illetve mi a gyerekek felekezeti megoszlása?
5. Általános jellemzés a német mozgalomról. Fejlődik vagy hanyatlik, milyen emberek a támogatók? (vallásosak, egyházukhoz, iskolájukhoz, papjukhoz ragaszkodnak-e?) Mik a kilátások a jövőre nézve a mozgalmat illetően? Milyen üdvös vagy káros hatása mutatkozott a mozgalomnak a hitélet szempontjából?⁵⁷

A beküldött, bizalmas jelentések nem mindig követik ugyan pontosan az utasítást, de értékes információkkal szolgálnak.

Mezőterem: a faluban van állami román és német óvoda, a német óvodában 80 beiratkozott római katolikus gyerek közül 60 rendszeresen látogatja az óvodát. Az óvónőt az állam fizeti, de a dologi kiadás nagy részét a hívek fedezik. A felekezeti iskolában német nyelvű oktatás folyik, a hívek tiltakozása ellenére.⁵⁸

Szakasz: német óvoda nincs, nyáron a Gauamt gondoskodik a napköziről, amelyet körülbelül 30 római katolikus gyerek látogat. Az óvoda fenntartásához a hitközség nem járul hozzá, a politikai közösség annyiban, amennyiben a helyiséget biztosítja. 1925 óta van német felekezeti iskola, 96 gyerekekkel.⁵⁹

Kálmánd: 1930 óta van német óvoda 8 növendékkel, a politikai község tartja fenn. Német iskola nincs a faluban.⁶⁰

Barlafalu: óvoda nincs a faluban. 1930-tól folyamatosan van német állami szekció. Először 1920-ban volt, de többször megszüntették, és három évig kizárólag románul tanítottak. A gyerekek száma: 42 római katolikus, 5 izraelita.⁶¹

Mezőfény: van állami német óvoda, katolikus gyerekekkel. Ezt nagyrészt a község tartja fenn. 1928 óta van állami német iskola, körülbelül 45 gyerekekkel.⁶²

Csanáros: az állami német-román óvoda 60 gyerekekkel működik, az állam és a község tartja fenn. Német-román nyelvű állami iskola 1925. szeptember 1-jétől van, az 1930/31-es tanévben 80 római katolikus diákkal.⁶³

Színfalu: az egyházközség által fenntartott nyári német napközi 50–60 római katolikus gyerekekkel dolgozik. Az 1920-tól működő német nyelvű katolikus iskolában 130 gyerek tanul.⁶⁴

Nagyrajtény: német óvoda nincs, de van egy a Gauamt által fenntartott nyári napközi 40 római katolikus, és 10 görög katolikus gyerekekkel. Az állami iskolában 1930 óta tanítják a német nyelvet mint tantárgyat. (Amikor az állami iskola egyik tanítója német szekciót akart felállítani, a zilahi tanfelügyelőség ezt megtiltotta, azzal az indokkal, hogy állami iskolában csak az állam nyelvén tanulhatnak a diákok.)⁶⁵

Krasznaterebes: a német óvodába 21 római katolikus gyerek jár, az óvodát az állam tartja fenn. 1927 óta van német nyelvű tanítás a felekezeti iskolában, az I-II. osztályban, de a felsőbb osztályokban is tanítják a német nyelvet, 99 diákkal.⁶⁶

Józsefháza: német óvoda nincs. 1931 szeptembere óta működik állami német iskola 57 római katolikus növendékkel. Ekkor ugyanis a felekezeti iskolát bezáratták.⁶⁷

Alsóhomoród: a német nyári napközit a Gauamt tartja fenn. A gyerekek római katolikusok, egy-két izraelita. Az 1918-tól fennálló német nyelvű felekezeti iskolában 181 katolikus és 1 református gyerek tanul.⁶⁸

Nagykároly: német óvoda nyolc éve működik, 1930-tól mint állami óvoda. 3 éve van német iskola, amely katolikusnak nevezte magát, de erről végül lemondott, mert nem volt hajlandó az egyházmegyei főhatóság feltételeit teljesíteni. Az iskolát a Kulturamt tartja fenn. Az állami líceumnak van német tagozata.⁶⁹

Csomaköz: 1929-től van állami német óvoda, a román mellett. A német óvodába büntetésekkel való fenyegetés miatt küldték a szülők a gyerekeket. A katolikus iskola magyar nyelvű, az állami pedig román.⁷⁰

Kaplony: a faluban jelenleg nincs semmilyen óvoda, mert 1928-ban a magyar óvodát betiltották. Német nyelvű iskola nincs.⁷¹

Szaniszló: sem német óvoda, sem német iskola nincs a faluban. Próbálkoztak állami német óvodával, de a szülők nem küldték el a gyerekeiket.⁷²

Nagymadarász: német nyelvű óvoda nincs, a katolikus iskola hivatalosan német tannyelvű 1927 óta, a valóságban azonban háromnyelvű.⁷³

Nántú: 1930-tól működik a német óvoda 29 gyerekkel (21 római katolikus, 4 zsidó, 4 görög katolikus). Az óvoda költségeit a politikai község fizeti, az óvónőt valószínűleg az állam, de a Gauamtól veszi fel a fizetését. 1928-tól van német állami iskola, 13 diákkal.⁷⁴

Mezőpetri: Mezőpertiben 112, Kisdengelegen 20 gyerekkel működő állami német óvoda van. Kisdengelegen 1923 óta állami német iskolában tanulnak a gyerekek, Mezőpetriben pedig 1931-től csak német szekció működik 67 gyerekkel.⁷⁵

Erdőd: az állam és politikai község által fenntartott német óvoda 42 katolikus gyerekkel foglalkozik. A katolikus fiúiskolában 1932-től kezdődően van német szekció 31 diákkal.⁷⁶

Krasznabéltek: az 50 római katolikus gyerekkel foglalkozó német óvodát az állam tartja fenn, a község terhére. 1929-től kezdődően kéttanerős felekezeti német nyelvű iskola is működik a faluban.⁷⁷

Egy 1933-ban készült kimutatás szerint a következő volt a helyzet az egyházmegyében az iskolák tanítási nyelve tekintetében:

Római katolikus iskolák:

- *Szatmárnémeti:* magyar tannyelvű elemi fiú- és elemi leányiskola.
- *Nagykároly:* magyar tannyelvű négy tanerős fiú- és öt tanerős leányiskola.
- *Nántú:* egy tanerős magyar iskola.
- *Nagymajtény:* két tanerős magyar iskola.
- *Kálmánd:* három tanerős magyar iskola.
- *Kaplony:* négy tanerős magyar iskola.
- *Szaniszló:* négy tanerős magyar iskola.
- *Mezőfény:* három tanerős magyar iskola.
- *Csanáros:* két tanerős magyar iskola.
- *Csomaköz:* magyar tannyelvű iskola.
- *Erdőd:* 4 osztályos vegyes iskola. A tanítási nyelv három osztályban magyar, egy osztályban német.
- *Krasznabéltek:* 4 osztályos vegyes iskola, két osztály magyar, kettő német tanítási nyelvű.
- *Krasznaterebes:* két tanerős német iskola. 1932-ben az alsó két osztályban németül, a másik kettőben inkább magyarul tanítanak.
- *Gilvács:* egyosztályos iskola, tannyelve magyar, többször kötelezték a német nyelvre, amit látszatra be is vezettek.

- *Nagymadarász*: egy tanerős magyar iskola, amely papíron német nyelvű. A tanító nem tud németül.
- *Mezőterem*: három tanerős német iskola, a tanítók inkább magyarul tanítanak.
- *Alsóhomoród*: kétosztályos német nyelvű iskola.
- *Szakas*: két tanerős német nyelvű iskola.
- *Szinfalu*: két tanerős német iskola.
- *Krasznasándorfalu*: két tanerős német iskola.
- *Nagyszokond*: két tanerős német iskola, de tanítanak magyarul is.
- *Mezőpetri*: német tannyelvű iskola.

Bezárt iskolák:

- *Józsefháza*

Állami német tagozat működött:

- *Barlafalu*
- *Mezőfény*
- *Csanáros* (román és német)
- *Józsefháza*
- *Nántú*
- *Kisdengeleg*

Gauamt iskolák:

- *Nagykároly*
- *Csomaköz*

Ami tehát a vizsgált terület iskoláit illeti, 1933-ban 10 magyar tannyelvű felekezeti iskolát, 3 német és magyar tagozatokkal működött, 3 papíron német (valójában magyarul tanítottak) és 5 német tannyelvűt, továbbá egy bezárt katolikus iskolát találunk. Ezeken kívül volt még 6 állami német és 2, a Gauamt által fenntartott német iskola.⁷⁸

Német sikerek – a román állam támogatásával

Az 1934/35-ös tanév fordulópontot jelentett a szatmári sváb eredetű falvak iskoláinak életében. A román kultuszminisztérium ekkor olyan intézkedések sorát hozta, amelyek szinte lehetetlenné tették a szatmári iskolák, illetve szülők érdekérvényesítését, védekezését az iskolák tanítási nyelvének megváltoztatására irányuló törekvésekkel szemben. Ez végleges helyzetet teremtett, ami a második bécsi döntésig nem is változott. 1938-ban volt ugyan egy próbálkozás arra, hogy egyes iskolákban

visszaállítsák a magyar nyelvű oktatást, a kísérlet azonban sikertelennek bizonyult.

Mint láttuk, az egymás után érkező tanügyi rendeletek ellenére sem vezették be több iskolában a német tannyelvet. Egy 1934. augusztus 4-i keltezésű rendelkezés azonban egyértelmű helyzetet teremtett. Ennek értelmében: „Észak-Erdély sváb falvaiban egyetlen gyerek sem írható be magyar iskolába, csak német vagy román nyelvű iskolába, ha mégis magyar iskolába írják be őket, az iskolát bezáratják.”⁷⁹ Ennek szellemében az egyházmegye minden iskolája külön-külön is utasítást kapott arra, hogy milyen módon térjenek át a német nyelvű oktatásra. A nagykárolyi katolikus elemi fiú- és leányiskola esetében például az első osztályban kötelező lett a német nyelvű oktatás, míg a többi osztályban heti 5 órában írták elő a német nyelv tanítását. Az iskola-fenntartók azonban ellenálltak. Közgyűlésükön úgy határoztak, hogy nem teljesítik a tanfelügyelő rendeletét, sőt a német nyelvet még tantárgyként sem vezetik be, és a nagyváradai bíróságon megtámadják a határozatot.⁸⁰

1934. december 10-én, jóval a tanév megkezdése után, utasította a tanügyi hatóság a kaplonyi iskolát, hogy az első osztályban kötelező érvénnyel vezesse be a német tannyelvet, a többi osztályokban pedig heti 5 német órát tartsanak. (Az 1935/36-os tanévben így az I. és II. osztály tannyelve a német lesz.) Ily módon az iskolában néhány év alatt teljesen át kellett volna térni a német tannyelve. A rendelet azt is kimondta, hogy az iskola csak akkor működhet, ha tartja magát az előírásokhoz, illetve ha a tanítók rendelkeznek a szükséges igazolásokkal.⁸¹ Mivel az utasítást nem teljesítették, a tanügyi hatóság az iskolát 1934. november 7-én a csendőrséggel bezáratta. A gyerekeket kezdetben az állami iskola német és román tagozatára véletlenszerűen írták be. 1936 novemberétől a kaplonyi iskolában már csak románul tanítottak, miután a szülők kérték, hogy ne kényszerítsék gyerekeiket két idegen nyelv tanulására.⁸²

1934 decemberében következő volt a helyzet az iskolaügy terén: Barlafaluban csak állami iskola működött román és német tagozattal. Csak egyházi iskola volt német tagozattal Alsóhomoródon, Színfaluban, Krasznasándorfaluban, Nagyszokondon – ezekben a falvakban a lakosság nagy többsége sváb volt – továbbá Mezőpetriben, Szakaszon, Krasznaterebesen, Mezőteremen, Kálmádon, Csomaközön, Gilvácson és Nagymadarászon. Az egyházi iskolákat bezárták Nántún, Mezőfényen, Nagymajtényban, Csanáloson, Kaplonyban, Józsefházán, Szaniszlón. Ezekben a falvakban a gyerekek állami iskolába kerültek, ahol vagy román, vagy német nyelven tanultak. Egyetlen faluban, Krasznabélteken maradt magyar nyelvű oktatás az egyházi iskolában.⁸³

Az 1938. augusztus 4-én megjelenő kisebbségi státútum felcilllantotta a reményt a kedvező változásra. Ennek rendelkezései szerint ugyanis az anyanyelv megállapítása a szülők joga lett. Erre hivatkozva az elmagyarosodott községek vezetői kérvénnyel fordultak II. Károly királyhoz, és kérték a ma-

gyar tanítási nyelv visszaállítását az elemi iskolákban. Bár kérvényükre nem kaptak választ, beindították a magyar oktatást, amely 1938 decemberéig működött is. Ekkor azonban a községi csendőr és a jegyző kíséretében megjelent az iskolákban az állami tanfelügyelő, s felszólította az iskolák igazgatóit, hogy haladéktalanul térjenek vissza a német tanításra, a magyar tankönyveket pedig kobozzák el a gyerekektől. A tanítókat azzal fenyegették meg, hogy ha nem engedelmessé válnak, tanítási jogukat elvesztik egész Románia területére, az igazgatók ellen pedig hadbírósi eljárást helyeztek kilátásba. Az akció Krasznabétek, Gilvács, Nagymajtény, Kálmánd, Csomaköz, Mezőfény, Mezőpetri, Csanáros, Mezőterem iskoláit érintette. Mivel a nagykarolyi iskola nem vezette be a német tannyelvet, nyilvánossági jog nélkül működött tovább, emiatt viszont a diákok száma lecsökkent.⁸⁴

A szatmári német mozgalom, és annak két, iskolaügyben legaktívabb vezetője, Fritz Winterhofen és Stefan Wieser,⁸⁵ kétségtelenül számos eredményt mutathatott fel ezen a téren. Szinte minden faluban elérték a német nyelvű oktatás bevezetését, német óvodákat, nyári napköziket tartottak fenn állami pénzen vagy a Gauamt támogatásával. 1928–1940 között 26 Szatmár megyei diák végzett Temesváron a német tanítóképzőkben, illetve a szászoknál Nagyszebenben és Segesváron, 11-en pedig a brassói óvónőképzőben. 29 diák érettségizett német tannyelvű gimnáziumokban, néhányan pedig németországi egyetemeken tanultak tovább.⁸⁶

A 20-as években a német mozgalom fejlődésének egyik legnagyobb akadály a „nemzetileg elkötelezett” értelmiség hiánya volt. 1940 tavaszán a Gauamt vezetői mérleget készítettek az ezen a téren elért eredményeikről, s összeírták azokat a szatmári értelmiségieket, akik a mozgalomhoz csatlakoztak. Közülük 17-en még a világháború előtt szerezték meg diplomájukat. A fiatalabbak közül 78 diplomát szerzett személyt tartottak nyilván. 3-an gimnáziumi tanárként, 25-en tanítóként/tanítónőként, 10-en pedig óvónőként dolgoztak. Rajtuk kívül 10 lelkész, 4 jogász, 4 orvos, 4 jegyző, 2 mezőgazdász, 3 hivatalnok és 1 katonai iskolát végzett csatlakozott a népközösséghez. Ezen kívül 12 főiskolás is elkötelezte magát a mozgalom mellett.⁸⁷

A felsorolt eredményekkel szemben bezárt egyházi iskolákat, a magyar tannyelv szinte teljes térszerzését, a magyar szülők és tanítók 20 éves eredménytelen harcát találjuk. A sérelmes rendelkezések ellen eredménytelenül tiltakozott a Magyar Párt a Népszövetségnél, de tiltakoztak a szülők, az iskolaszékek és maguk a püspökök is. A nagyváradai bíróság tulajdonképpen egyszer sem hozott pozitív döntést a magyar tanítás érdekében. A tárgyalásokat általában elnapolták a beadott peranyagok formai hibáira hivatkozva.

Az eredménytelen bírósági tárgyalások mellett a szülőknek szinte évenként nyilatkozniuk kellett az iskola tannyelvét illetően, az őszi beiratkozások alkalmával pedig gyermekeik anyanyelvéről. A nyilatkozatokat azonban a hivatalos állami szervek soha nem vették figyelembe.

A felekezeti iskolák helyzetét súlyosbította, hogy nem kaptak államsegélyt. A földreform során az egyház elvesztette azon birtokait, amelyek korábban az iskolák működtetését biztosították. Az egyházközségek terheit tovább növelte, hogy minden politikai közösségnek kötelessége volt saját költségén nyilvános állami iskolát fenntartani, mindez oda vezetett, hogy az egyházközségek saját katolikus tanítóikat is alig tudták fizetni.⁸⁸

Azokban a falvakban, ahol a magyarosodás végleges vagy nagyon előrehaladott volt, a szülők az évekig tartó hiábavaló küzdelem után több faluban is a román tannyelv bevezetése mellett döntöttek. Ebben az összefüggésben érdekes a kaplonyi iskola esete, mivel itt fordult elő egyedül, hogy a szülők kérésének megfelelő döntés született a nagyváradi tanfelügyelőségen. Miután 1934-ben a kaplonyi római katolikus felekezeti iskolát megszüntették, a gyerekek az állami iskolába kerültek. A tanév elején a szülők a román nyelvű oktatást választották, a könyveket is megvették, a tanítás így folyt november elejéig, ekkor megjelent két német tanító, akiket állítólag Mărgineanu zilahi revizor küldött ki, és a gyerekek egy részét átparancsolták az újonnan létesített állami német tagozatra. A szülők nem voltak hajlandók németül taníttatni gyerekeiket, és a román osztályba küldték őket, ahonnan azonban a tanító azzal a magyarázattal zárta ki őket, hogy a német osztályba vannak beosztva. A szülők memorandumot készítettek, amelyet körülbelül 300 fő írt alá. Egy szülői küldöttség a nagyváradi inspektorátushoz vitte a memorandumot, ahol a szülőkkel együtt dr. Patzkó Elemér ügyvéd is megjelent és kérte, hogy a szülők sérelmét orvosolják. Mărinescu inspektor ekkor a szülők panaszára rendeletet adott ki, melynek értelmében a gyerekeket a szülők által kívánt román nyelven kell oktatni.⁸⁹

A német oktatás jogosultságát azokban a falvakban, amelyekben az anyanyelv valóban a sváb volt, nem kérdőjelezték meg az egyházi hatóságok. Ott viszont, ahol többségben voltak a magyar érzelmű hívek, minden befolyásukat latba vetették az „engedelmes” hívek meggyőzésére.

A román tanügyi hatóságok több alkalommal is az iskolai év közben, a szülők tudta nélkül írták át a gyerekeket a magyar iskolából a német állami iskolába. 1930-ban például a nagykárolyi román nyelvű állami óvodából a római katolikus német és magyar nevű gyerekeket, a szülők megkérdezése nélkül, áthelyezték a német óvodába, az inasiskolában pedig csak a római katolikus fiúkat kötelezték német órákra, heti nyolc alkalommal.⁹⁰

Az 1930-ban engedélyezett nagykárolyi magyar katolikus óvoda már a kezdetektől fogva komoly nehézségekkel szembesült. A zilahi tanfelügyelőség ugyanis visszakövetelte azt a 16 gyereket, akik az előző évben még állami óvodába jártak, de akiket szüleik átírtatták a magyar intézménybe. Továbbá 52 név szerint felsorolt gyereket, akiket elmagyarosodott svábnak tekintettek, át kellett adni az állami óvoda német szekciójának.⁹¹

1934 novemberében Crespai Augustin revizor a nagykárolyi fiú- és leányiskolában tett látogatása alkalmával megállapította, hogy a beiratkozott 418

gyerek közül 130 német származású. Mivel a tanítás nyelve magyar volt, a 130 gyereket azonnali hatállyal törölte a nyilvántartásból, és átírta őket az állami iskolába.⁹² Mivel az 1934-es rendeletet a nagykárolyi felekezeti iskolákban nem vették figyelembe, 1935. szeptember 5-én mindkét iskola (a fiú és a lány elemi) nyilvánossági jogát megvonták, ami azt jelentette, hogy az iskola növendékei állami bizottság előtt vizsgáztak. Az 1935/36-os tanévet záró vizsgák után a diákok 48%-a osztályismétlő lett.⁹³

Nemcsak a szülők helyzete vált rendkívül nehezzé, a magyar tanítók is állandó zaklatásnak voltak kitéve. Vagy a Gauamt iskolaügyi megbízottja, vagy a román tanfelügyelők ellenőrizték őket folyamatosan. Leggyakoribb kifogásuk az volt, hogy a tanítók nem beszélnek megfelelő szinten németül vagy románul.

Mialatt a nagykárolyi Gauamt a kormány támogatásával szinte mindenütt elérte a német tannyelv bevezetését, a Német Párt megbízásából Hans Otto Roth elnök és Kräuter Ferenc képviselő egy 12 pontból álló memorandumot nyújtott át Tătărescu miniszterelnöknek, amelyben a német nép sérelmeit gyűjtötték össze. Az 5. pontban azt kifogásolták, hogy nem hajtották végre a közoktatási minisztérium szervezetéről szóló törvény 186. pontját, amely a községi költségvetésből az iskolák részére juttatandó 14% egyenlő módon való elosztásáról szólt. Emiatt 100 millió lej körül járt már az az összeg, amely az utóbbi évek állami költségvetéséből a német felekezeti iskolák számára segélyként járt volna. A német községekben pedig a népiskolákról szóló törvény hetedik pontjának megsértésével az 5., 6. és 7. osztályok tanítását román nyelvűre változtatták, de számos helyen így jártak az alsó osztályok is.⁹⁴ Ez az eljárás jól beleillett a román kormányok kisebbségpolitikai célkitűzéseibe, amelynek fontos eleme volt az ország két legerősebb kisebbségének, a magyarnak és a németnek a gyengítése – akár oly módon is, hogy az érdekelteket kihasználva egymás ellen játszották ki a közösségeket. Miközben tehát a részben már elmagyarosodott szatmári sváb falvakra a német nyelvű iskolákat erőltették rá, addig az erős szász és bánáti sváb közösség iskoláira a román nyelvet.

Jegyzetek

¹ *Noua Constituție a României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, București, 1923, 27–28. p.*

² TILKOVSKY Lóránt: A szatmári németiség a két világháború között, In: GEHL, Hans – CIUBOTĂ, Viorel (ed.): *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiară-ucraiană din secolul la XVIII-lea până în prezent*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu-Mare–Tübingen, 1999, 226–243. p.

- 3 SCHMIED, Stefan: *Geschichte des sathmardeutschen Schulwesens*, Keubas–Kempten, 1976.
- 4 COGITATOR: *A Szatmár vidéki asszimiláció. Nemzetpolitikai tanulmány*. Különlenyomat a *Magyar Kisebbség* VII. évfolyamából, Husvéth és Hoffer könyvnyomdája, Lugos, 1927.
- 5 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes – Akten der deutschen Gesandtschaft Bukarest [a továbbiakban PAAA–ADGB], Band 153/3. Stand der Sathmarer schwäbischen Bewegung in der Jahreswende 1932–1933. A bukaresti német követség által készített jelentés Schulenburg részére, Bukarest, 1933. február 22.
- 6 *Historia Domus*, Kaplony, 1880-tól, 99. p.
- 7 Szatmári Püspöki Levéltár [a továbbiakban SzPL], A Szatmár vármegyei közigazgatási bizottság határozata, 1921. március 10.
- 8 COGITATOR: *i.m.*, 67.p.
- 9 *Uo.*, 68–69. p.
- 10 SzPL, Boromisza Tibor püspök levele, Szatmárnémeti, 1926. március 14.
- 11 SzPL, Jegyzőkönyv a homoródi hitközség gyűléséről, 1926. március 17.
- 12 SzPL, A felsorolt falvak által a püspökségre beküldött jegyzőkönyvek alapján.
- 13 COGITATOR: *i.m.*, 70. p.
- 14 Winterhofen, Fritz (1887–1960) az 1926-ban megalakult Német-sváb Népközösség vezetője 1936-ig, életéről kevés adat áll rendelkezésre, jogász, krasznabélteki földbirtokos, nem sikerült kideríteni, mikor érkezett Szatmár megyébe.
- 15 SzPL, Winterhofen levele Boromisza püspöknek, dátum ismeretlen, de bizonyosan 1926-ban.
- 16 SzPL, a mezőteremi plébános levele az egyházmegyei főhatóságnak, 1928. január 11.
- 17 SzPL, az 1928. január 8-i mezőteremi közgyűlés jegyzőkönyve. Kőrösi Károly plébános levele az egyházmegyei főhatóságnak, 1928. január 11.
- 18 SzPL, a gilvácsi plébános levele az egyházmegyei főhatóságnak, 1928. január 10.
- 19 PAAA – ADGB, Band 172. Haas temesvári konzul jelentése a német külügyminisztériumnak, Temesvár, 1927. április 30.
- 20 SzPL, az Oktatási Minisztérium rendelete, 1928. március 13.
- 21 SzPL, Boromisza püspök levele a plébániáknak, 1928. március 26.
- 22 SzPL, a meghatalmazások a Püspöki Levéltár anyagában találhatóak.
- 23 Boromisza püspök levele Willer József képviselőnek, 1928. április 4.
- 24 SzPL, az Országos Magyar Párt parlamenti csoportjának levele a szatmári püspöki hivatalnak, 1928. július 13.
- 25 1928. július 9-én meghalt Boromisza Tibor püspök. Az egyházmegyéét 1928 és 1930 között Szabó István mint káptalani helynök irányította. Ezt követően apostoli kormányzóként az egyesített szatmári és nagyváradi egyházmegye irányítója lett.
- 26 SzPL, Gyárfás Elemér levele Szabó Istvánnak, 1928. augusztus 23.
- 27 *Uo.*
- 28 SzPL, a szatmári tanfelügyelőség levele a püspökségnek, 1928. szeptember 10.
- 29 SzPL, Szabó István levele a plébániai hivataloknak, Szatmárnémeti, 1928. december 1.
- 30 SzPL, levél az Országos Magyar Párt kolozsvári titkárságáról a szatmári püspökségnek, Kolozsvár, 1930. február 20.

- ³¹ SzPL, Weisz József lelkész levele a püspökségnek, 1930. március 6.
- ³² SzPL, Szabó István levele az Országos Magyar Párt elnökségének, Szatmárnémeti, 1930. március 31.
- ³³ MIKÓ Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 31-ig*, Studium, Budapest, 1941, 121–122. p
- ³⁴ SzPL, levél a püspökségnek Erdődről, 1930. február 6.
- ³⁵ SzPL, az erdődi hívek levelei a püspökségnek, 1930. április.
- ³⁶ SzPL, Pop Nicolae alrevizor: Jegyzőkönyv az erdődi római katolikus fiúiskola látogatásáról, 1930. március 29.
- ³⁷ SzPL, az Országos Magyar Párt Bihar megyei és nagyváradai tagozatának levele Szabó István káptalani helynöknek, 1929. december 30.
- ³⁸ SzPL, jegyzőkönyv, Csomaköz, 1930. április 7.
- ³⁹ SzPL, Szabó István levele Zahoránszky István mezőpetri plébánosnak, Szatmárnémeti, 1930. szeptember 23.
- ⁴⁰ SzPL, 104.158/930. számú hivatalos értesítés a Tanügyminisztériumtól Szabó István káptalani helynöknek, 1930. augusztus.
- ⁴¹ SzPL, Szabó István levele a plébániáknak, 1930. augusztus 27.
- ⁴² SzPL, Zádor József nagymajtényi lelkész levele az egyházmegyei főhatóságnak, 1930. szeptember 11.
- ⁴³ SzPL, Szabó István levele Horváth György józsefházi lelkésznek, Szatmárnémeti, 1930. szeptember 12.
- ⁴⁴ SzPL, hivatalos levél a kolozsvári tanfelügyelőségtől a püspökségnek, Kolozsvár, 1930. október 8.
- ⁴⁵ SzPL, román nyelvű jegyzőkönyv. Készítette Müller János a józsefházi iskolában, Józsefháza, 1930. november 5.
- ⁴⁶ SzPL, határozat a józsefházi katolikus iskola bezárásáról, 1930. november 12.
- ⁴⁷ SzPL, Szabó István levelei az Országos Magyar Pártnak, a józsefházi plébániának, valamint Bukarestbe a minisztériumnak, Szatmárnémeti, 1930. november 11-én.
- ⁴⁸ SzPL, Horváth György józsefházi lelkész levele a püspökségnek, 1930. november 13.
- ⁴⁹ SzPL, Horváth György lelkész levele a püspökségnek, 1930. december 9.
- ⁵⁰ SzPL, a józsefházi iskolához érkező rendelkezés a szatmári tanfelügyelőségtől, Szatmárnémeti, 1930. szeptember 16.
- ⁵¹ SzPL, Fiedler püspök levele a tanügyi minisztériumnak, Szatmárnémeti, 1930. december 16.
- ⁵² SzPL, jegyzőkönyvek: Józsefháza, 1930. december 26.; Csanáros, december 21.; Kálmánd, 1930. december 21.
- ⁵³ SzPL, jegyzőkönyv a csanárosi iskolaszék üléséről, 1931. március 15.
- ⁵⁴ SzPL, a kolozsvári tanfelügyelőség levele Fiedler püspöknek, Kolozsvár, 1931. március 31.
- ⁵⁵ SzPL, a tanügyi minisztérium rendelete, 1931. augusztus 22.
- ⁵⁶ SzPL, jegyzőkönyv a mezőteremi iskolaszék üléséről, 1931. szeptember 27.
- ⁵⁷ SzPL, bizalmas levél a püspökségtől a plébániákra, 1932. május 18.

- ⁵⁸ SzPL, a mezőteremi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 20.
- ⁵⁹ SzPL, a szakaszi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 20.
- ⁶⁰ SzPL, a kálmándi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 21.
- ⁶¹ SzPL, a barlafalui plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 21.
- ⁶² SzPL, a mezőfényi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 23.
- ⁶³ SzPL, a csanálosi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 23.
- ⁶⁴ SzPL, a szinfalusi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 20.
- ⁶⁵ SzPL, a nagymajtényi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 24.
- ⁶⁶ SzPL, a krasznaterebesi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 23.
- ⁶⁷ SzPL, a józsefházi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 22.
- ⁶⁸ SzPL, az alsóhomoródi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 24.
- ⁶⁹ SzPL, a nagykárolyi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 26.
- ⁷⁰ SzPL, a csomaközi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 26.
- ⁷¹ SzPL, a kaplonyi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 28.
- ⁷² SzPL, a szaniszlói plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 31.
- ⁷³ SzPL, a nagymadarászi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május
- ⁷⁴ SzPL, a nántúti plébános jelentése a püspökségnek, 1932. június 4.
- ⁷⁵ SzPL, a mezőpetri plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 31.
- ⁷⁶ SzPL, az erdődi plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 30.
- ⁷⁷ SzPL, a krasznabéltői plébános jelentése a püspökségnek, 1932. május 27.
- ⁷⁸ SzPL, SZABÓ István: Kimutatás az iskolák helyzetéről, 1933. április 3.
- ⁷⁹ SzPL, a Szilágy megyei tanfelügyelőség rendelete, Zilah, 1934. augusztus 30.
- ⁸⁰ SzPL, jegyzőkönyv a nagykárolyi egyházközség üléséről, Nagykároly, 1934. december 15.
- ⁸¹ SzPL, a kaplonyi plébániára érkező rendelet, 1934. december 10.
- ⁸² *Historia Domus*, Kaplony, 1880-tól, 111. p.
- ⁸³ SzPL, 1934. december 12-i jelentés a szatmár-nagyváradai iskolák helyzetéről.
- ⁸⁴ SzPL, 1939. január 12-én készült kimutatás.
- ⁸⁵ Stefan Wieser (Mezőterem, 1879 – ?, 1970) a Gauamt Sathmar titkára 1927–1936, majd első embere 1940-ig.
- ⁸⁶ SCHMIED: *i. m.*, 55. p.
- ⁸⁷ PAAA, Inlad II. D. Rumänien 100.629. Feljegyzés azokról a szatmár-vidéki értelmiségiekről, akik eddig elkötelezték magukat a németység mellett. Szerzője ismeretlen. 1940. március 1.
- ⁸⁸ MARTON József: *Az erdélyi katolicizmus 90 éve (1900–1990)*, Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2008, 42. p.
- ⁸⁹ Szülői küldöttség kérte a kaplonyi iskolás gyermekek román osztályba való felvételét, *Magyar Kisebbség*, 1936. december 1., 635. p.
- ⁹⁰ SzPL, jegyzőkönyv a nagykárolyi iskolaszék üléséről, Nagykároly, 1931. április 19.
- ⁹¹ SzPL, jegyzőkönyv a nagykárolyi iskolaszék üléséről, Nagykároly, 1931. szeptember 25.
- ⁹² SzPL, jegyzőkönyvmásolat: Crespai Augustin revizor látogatása a nagykárolyi fiú- és leányiskolában, 1935. január 5.

⁹³ *Historia Domus*, Nagykaroly, IV. kötet, 73. p.

⁹⁴ A romániai német kisebbség memoranduma, *Magyar Kisebbség*, 1935. március 1., 126–127. p.